

AZ OSZTRÁK NEMZETISZOCIALISTÁK TEVÉKENYSÉGE ENGELBERT DOLLFUSS KANCELLÁRSÁGA ALATT

Az 1934. július 25-i puccskísérlet

Ha a két világháború közötti osztrák demokrácia krízisét – amely végül is egy autoritárius rendszer kiépítésébe torkollott – próbáljuk megérteni, elkerülhetetlen a belpolitikai eseményekkel párhuzamosan a külpolitikai hatások vizsgálata is. Az Első Köztársaság nemzetközi helyzetét két fő tényező határozta meg: az egyik pólust az első világháborút lezáró békerendszer jelentette, a másikat az ennek revíziójára törekvő államok alkották, Németországgal az élen. A német nemzetiszocialisták hatalomra kerülése után Ausztria külpolitikai helyzete végképp a német nyomás és az ebből törvényszerűen következő olasz védnökség függvényévé vált. Hitler az Anschlusst Németország belső ügyének tekintette, és mindenáron meg akarta szerezni a tervezett német expanzió útját elzáró „délkeleti kaput”. Ausztria önállóságának megőrzése, azaz a stratégiai fontos Brenner-határ védelme azonban régtől kiemelt helyet foglalt el az olasz külpolitikai elképzelésekben. A német és az olasz érdekek csak itt, a Duna-medencében ütköztek egymással. Mussolini azonban több ízben is hiába kérte Hitlert, hogy mondjon le Ausztriáról, biztosítva ezzel a német-olasz együttműködés zavartalanságát.¹ Ami az osztrák felfogást illeti, az olasz nyomására korábban Johannes Schober kancellár (1929. november 26. – 1930. szeptember 25.) kész volt arra, hogy az olasz orientációban elmenjen egy barátsági és döntőbírósi egyezmény megkötéséig, de nem gondolt arra, hogy belépjen egy olasz vezetéssel létrejövő államszövetségbe. Az osztrák diplomácia akkoriban még saját, Neutralitáspolitikának nevezett irányvonalát kívánta követni, „jó viszony kialakítására törekedett mindenkivel, kerülte azonban az olyan kötöttségeket, amelyek megátalhatták volna a jövőbeni csatlakozást Németországhoz”.²

A világgazdasági válság azonban új viszonyokat teremtett. A Buresch-kormány (1931. június 20. – 1932. május 20.) már az Olaszországhoz való erősebb kötődést képviselte. A német–osztrák vámunió és az Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia és Románia közötti preferenciális vámrendszer létrehozását felvető Tardieu-terv meghiúsulása után az olasz kormánynak sikerült tető alá hoznia az úgynevezett Brocchi-féle szerződést. Ez az Olaszország, Ausztria és Magyarország közötti gazdasági megállapodás jelentős kedvezményeket biztosított az osztrák és a magyar gazdaságnak az olasz piacon. Mussolini végső céljához ez csak egy lépcsőfok volt, hiszen ő vámuniót kívánt. Ebben az időszakban tehát már kezdtek körvonalazódni a későbbi római jegyzőkönyvek. Az olasz orientáció mellett bizonyos rendkívül befolyásos, a Seipel-féle hagyományokat³ követő osztrák politikai körök az állami függetlenség megőrzésének legfőbb garanciáját az Első Köztársaság politikai rendszerének tekintélyelvű átformálásában látták. Ez erős olaszbarát kormányzat létrehozását feltételezte, amely mind a kül-, mind pedig a belpolitikában tekintettel lesz az olasz érdekekre. Az ennek megvalósítására létrejött olasz–magyar együttműködés minden módon segítette az autoritárius irányzatok fejlődését, melyeknek az osztrák politikai életben egyébként már korábban is jelentős tábora volt. A fasiszta, korporatív és tekintélyuralmi vonások közvetítőiként a Heimwehr mellett szoba jöhetek egyházi és értelmiségi körök, valamint a tisztikar és a gazdasági élet prominens képviselői. Így az olasz befolyás egyszerre két síkon is érvényesülhetett: a kül- és a belpolitikában.⁴

Ausztria politikai mozgásszabadságát tehát a harmincas évek kezdetétől egyre inkább Olaszország mindenkori állásfoglalása határozta meg. Az általunk tárgyalt korszakban az osztrák belpolitikába új veszélyforrást iktatott be a hazai nemzetiszocialisták hirtelen és meglehetősen nagymértékű megerősödése. Az Első Köztársaság demokratikus politikai berendezkedését olasz ösztönzésre fokozatosan felszámoló, a nemzeti jobboldalt képviselő Dollfuss-kormány harca a Németország „ötödik hadoszlopának” tartott osztrák nemzetiszocialista mozgalom ellen a két világháború közötti osztrák történelem egyik legdrámaibb fejezete. Az osztrák nációk a közélet minden területén jelen voltak, és tökéletes hírszerző szolgálatként működtek. Az osztrák DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei – Német Nemzetiszocialista Munkáspárt) 1918-ban alakult az 1904-ben létrejött DAP (Deutsche Arbeiterpartei – Német Munkáspárt) utódeként. A párt, melynek nevében a „szocialista” jelző a polgári-német nemzeti táborból való elhatárolódást fejezte ki, Dr. Walter Riehl ügyvéd vezetése alatt 1919-ben 2 mandátumot kapott a Landtagban. 1920-tól a horogkeresztet használták szimbólumként, és a müncheni német rokonpárttal is kapcsolatban álltak. Az együttműködés keretében vett részt például 1920-ban és 1922-ben Adolf Hitler Ausztriában gyűléseken és előadásokon. Az osztrák DNSAP azonban 1924-ben két egymással éles ellentétben álló táborra szakadt: Riehl „Német Szociális Egyletére” (Deutschsozialer Verein) és a Karl Schulz postahivatalnok vezette „Schulz-csoportra” (Schulzgruppe), mely utóbbi lassan elveszítette életképességét. A pártot, most már Nemzetiszocialista Német Munkásegylet–Hitler-mozgalom (Nationalsozialistischer Deutscher Arbeiterverein – Hitlerbewegung) néven, 1926. május 4-én Richard Suchenwirth középiskolai tanár és nemzetiszocialista politikus alakította meg újra. A párt ugyanazon év augusztusában tartott pártnapján elismerte Adolf Hitleret Führerének, és teljesen alárendelte magát a németországi pártnak.⁵

A Hitlerbewegungot német mintára szervezték meg, az osztrák kerület VIII. Gauként szerepelt a német beosztásban. Volt országos vezetősége, illetve 1927-től valamennyi tartományban Gauleitere. A német birodalmi kormány által finanszírozott osztrák NSDAP ügyvezetője és az országos vezetősége Linzben székel. 1931–34 között egy birodalmi német, Theodor Habicht töltötte be az országos ügyvezetői (Landesgeschäftsführer) tisztséget, akit azonban az 1934. július 25-i sikertelen puccskísérelt és Dollfuss kancellár meggyilkolása után bűnbakká kiáltottak ki és elmozdítottak. Habicht a Führer teljhatalmú megbízottjaként vezette és ellenőrizte az osztrák nemzetiszocialista mozgalom. A párt országos vezetője Alfred Proksch volt, akinek a tevékenysége inkább az NSDAP „munkáspárt-jellegének” kihangsúlyozását szolgálta. Az országos vezetőség a különböző Gau vezetőségeit fogta össze. A kulcsfontosságú bécsi Gau vezetője Alfred Eduard Frauenfeld nemzetiszocialista politikus volt, 1932–33-ban bécsi községi és városi tanácsos. A párt fokozatosan építette ki szervezetét, fegyveres testületeit, és a nációk a németországi sikerek közvetlen hatásait kihasználva Ausztriában is helyet követeltek maguknak a nap alatt. Már előbb, az 1930. évi novemberi választásokon pártjuk több mint 100 000 szavazatot kapott, de ennél jóval többre tartottak igényt: mandátumokra a Nemzeti Tanácsban.

A politikai erőviszonyok megváltozása különösen világossá vált az 1932. április 24-én tartott tartományi gyűlési és községtanács választásokon: ekkor összesen 336 000 osztrák adta szavazatát a nációkra, akik ily módon Bécsben 15, Észak-Ausztriában 8, Salzburgban pedig 6 mandátumhoz jutottak. Kinevezése idején a kancellárnak belpolitikai téren sajátos erőháromszöggel kellett számolnia a polgári táboron belül, melynek pólusait ő és követői, azaz a Keresztényszocialista Párt, a

Heimwehr és a nemzetiszocialisták alkották. Hogy kormánya helyzetét megszilárdítsa, Dollfuss megkísérelte a nemzetiszocialistákkal konkuráló nagynémeteket rávenni a visszatérésre a koalícióba, melyből 1932 januárjában a vámuniós terv kudarca miatt léptek ki. A Nagynémet Néppárt azonban rövid tétovázás után inkább ellenzékbe vonult. A döntés oka minden kétséget kizáróan a náciik további megerősödésétől való félelem volt. Tartottak ugyanis attól, hogy a keresztényszocialistákkal kötött koalíció miatt Anschluss-párti szavazótáboruk jelentős hányadát veszítenék el a náciik javára.⁶ Dollfuss tehát nem tudott megfelelő bázist kiépíteni, így kizárólag a keresztényszocialistákból, a Landbundból és a Heimatblock nevű reakciós tömörülésből álló polgári koalícióra támaszkodhatott, csupán egyetlen szavazati többséggel a törvényhozásban. Az erős szociáldemokrata mozgalmat mindvégig ellenségként kezelte; igaz, az esetleges, utólag sokat emlegetett együttműködés már csak az olasz nyomás miatt sem valósulhatott volna meg.

A kancellárnak két, egymással sok tekintetben nem harmonizáló célja volt: az osztrák önállóság megőrzése és a korporatív társadalmi berendezkedés kiépítése. Az elsősre a szociáldemokraták nélkül minimális volt az esély; az utóbbiban viszont a náciik aligha lehettek partnerek. Mindezek ellenére, ha valóban Ausztria függetlenségének megőrzése volt Dollfuss fő célja, úgy a szervezett munkásmozgalommal szövetségbe lényegesen több esélye lett volna a sikerre. Ebben a helyzetben a kancellárnak csak egyetlen lehetősége maradt: jobb híján az olasz és magyar támogatás révén döntő politikai tényezővé fejlődött Heimwehrnek engedett, melynek a politikai rendszer megváltoztatására irányuló elképzelései közismertek voltak. Az együttműködés keretében a Heimwehr több vezetője is helyet kapott a kormányban, így például Emil Fey bécsi Heimwehr-vezér, aki többek között a belügyminiszteri tisztséget töltötte be, és akinek 1934. július 11-i leváltása végzetes következményekkel járt Dollfussra nézve.

Mit takart pontosan a „Heimwehr” elnevezés? A Heimwehr-mozgalom szerveződése a tartományokban már közvetlenül az első világháború után megkezdődött, helyi védelmi osztagokként (Heimatschutz), polgári gárdákként, frontharcos és bajtársi szövetségekként. A köztársaság kikiáltása után a további baloldali átalakulás veszélyétől tartó konzervatív-katolikus körök magánhadseregei elsőként Tirolban, majd a többi alpesi tartományban szerveződtek paramilitáris egységekké. A regionális érdekelletések és a vezetők közti véleménykülönbségek, torzalkodások miatt azonban túlzás lenne országos szinten egységes mozgalomról beszélni. A háborút követő években fő céljuk a német egység megteremtése volt, s a nagynémet irányvonalat a későbbiekben sem adták fel. Bár a mozgalom ideológiája tartalmazott fasiszta vonásokat is, hiányzott belőle egy világos, nemzeti érzelmű célkitűzés, így mindvégig hiányos, befejezetlen maradt. A Heimwehr többek között a felső-stájerországi nagyiparosok anyagi támogatását is élvezte, akik az erős szocialista munkáság logikus ellensúlyát látták bennük. A politikai viszonyok fokozatos kiéleződésével a Heimwehr csakugyan fokozatosan a keresztényszocialista dominanciájú kormányok mögött álló, szociáldemokrácia-ellenes polgári erők harci szervezetévé alakult, és egyre meghatározóbb szerephez jutott a belpolitikában, nem kis mértékben a jelentős külföldi támogatásnak köszönhetően. Ezt a folyamatot főként Ignaz Seipel kancellár támogatta céltudatosan, különösen a szociáldemokrata munkásság 1927. július 15-i megmozdulása után.⁸ A mozgalom létszáma 300 000 fő körül mozgott, közülük 120 000 volt felfegyverezve. 1928-tól szoros kapcsolatokat építettek ki bizonyos olasz fasiszta és magyar körökkel, amelyek egyaránt potenciális veszélyforrást láttak az erős és jól szervezett osztrák szociáldemokráciában. 1928. április 2-án Milánóban Mussolini olasz és Bethlen magyar miniszterelnök titkos

egyezményt írt alá a Heimwehr támogatásáról egy későbbi államcsíny céljából, valamint jobboldali kormányzat megalakításáról Ausztriában. A Heimwehr tehát Mussolini és Bethlen szövetségésévé vált, akiktől politikai és pénzügyi támogatást kapott, hogy megvalósíthassa a tervezett „Marsch auf Wien”-t.⁹

A Mussolini által kiötlött „konkurens fasizmus” eszméje, mely Dollfuss-szal folytatott első megbeszélésein, 1933 húsvétján kristályosodott ki, azon az elképzelésen alapult, hogy Hitler és a nemzetiszocialista ellenzék talán kész lenne kiegyezni egy olyan, bizonyos fasiszta vonásokat viselő rendszerrel, amelyet a demokratikus intézmények kiiktatása után hoznának létre.¹⁰ A program végrehajtásához kapóra jött, hogy az első lépést a parlament kikapcsolásával Dollfuss már megtette, a tervezett demokráciaellenes vezetés joga bázisa pedig már régóta megvolt: kiindulópont az 1917-es hadigazdálkodási felhatalmazási törvény szolgáltatott. Ezzel a törvénnyel hatalmazták fel az első világháború idején a kormányt arra, hogy a gazdaság működőképességének megőrzése és a lakosság ellátásának érdekében meghozza a szükséges intézkedéseket, s később sem helyezték hatályon kívül. 1933. március 4-én szavazástechnikai okokból a Nemzeti Tanács egész háromtagú elnöksége (az elnök és mindkét alelnök) lemondott. Bár az események mindenki számára váratlanul következtek be, Dollfuss azonnal felismerte, hogy a pillanatnyi helyzet lehetőséget ad a „túrhetetlen parlamenti viszonyok” megváltoztatására. Hogyan hajtotta ezt végre? Először is felajánlotta lemondását Wilhelm Miklas szövetségi elnöknek, amit az nem fogadott el, hanem továbbra is a kormány vezetésével bízta meg a kancellárt. Ezzel Miklas tulajdonképpen lemondott a hivatalban levő parlament újbóli összehívásának lehetőségéről, szabad kezét adva Dollfussnak, aki élt is ezzel, és március 8-án nyilatkozatot adott ki az „önmagát lehetetlenné tevő” parlament „önkikapcsolásáról”. Ettől kezdve szükségrendeletekkel kormányzott. Nem mulasztotta el, hogy hangsúlyozza, a kormány „az osztrák állam és nép érdekeit és jólétét tartja szem előtt”.¹¹ Lépését a „kétfrontos harccal” indokolta, melyet egyidejűleg kellett folytatnia a nemzetiszocialisták és a szociáldemokraták ellen. Ezt követően fokozatosan leépítette a demokratikus intézményrendszert, és egyre szűkítette a baloldal mozgásterét. Dollfuss ugyanis Mussolini hatására a szociáldemokrata munkásságot tekintette rendszere fő ellenségének, nem pedig a lényegesen agresszívebb nemzetiszocialistákat. 1933. március 31-én rendeleti úton feloszlatták a Köztársasági Védszövetséget (Republikanischer Schutzbund, röviden Schutzbund), a Szociáldemokrata Párt paramilitáris szervezetét, teljesítve ezzel a Heimwehr egyik legfontosabb követelését. A Szociáldemokrata Párt egyrészt nem tanúsított ellenállást (vezető politikusai visszariadtak egy esetleges polgárháborús szituációtól), másrészt a gyakorlatban, csupán némileg leplezve, továbbra is fenntartotta fegyveres félkatonai szervezetét.

A németországi sikerek friss lendületet adtak az osztrák nemzetiszocialista mozgalomnak is, amely a berlini párt- és állami vezetés meghosszabbított karjaként működött. A nemzetiszocialista mozgalom túlnyomórészt a nagynémetektől, a Landbunttól és a Heimatblocktól nyerte szavazatait, de a Heimwehr és a keresztényszocialisták is veszítettek szavazatokat a náciok javára. Az Arbeiter-Zeitung, az osztrák szociáldemokrácia 1889-ben alapított központi sajtóorgánuma ezzel szemben öntudatosan állapíthatta meg: „A vasárnapi választások megváltoztatták Ausztria politikai arculatát. Mi, szociáldemokraták azonban ragyogóan helytállunk Bécsben! Bécs vörös volt, most is az és az is marad!” ... „A nemzetiszocialisták nem a mi kárunkra erősödtek meg, hanem a nagynémetek és a kakastollások, részben pedig a keresztényszocialisták örökébe léptek.”¹²

Hitler hatalomra jutása után az osztrák nácik először is jól szervezett, nagyrészt német pénzforrásokból fedezett propagandaháborút indítottak új választások kiírásáért, a Führer ugyanis, aki az Anschlusst Németország belső ügyének tekintette, ettől Ausztria belső, politikai „gleichschaltolását” várta, ami feleslegessé tette volna a „forró Anschlusst”. A nácik új választások kiírására vonatkozó követelését a szociáldemokraták is támogatták, ők ugyanis ezzel a taktikával akarták a keresztényszocialistákat sarokba szorítani és koalíció alakítására rábimi. Az NSDAP vezető személyiségei már akkoriban meg voltak győződve arról, hogy Olaszország előbb-utóbb kénytelen lesz belátni az Anschluss elkerülhetetlenségét. Ez az elképzelés azonban nem számolt Olaszországra, a javarészt keresztényszocialistákból álló osztrák kormány és a mind meghatározóbb politikai szerephez segített Heimwehr-mozgalom bel- és külpolitikai érdekeivel. Bár a kormány mérlegelte azt a lehetőséget, hogy kompromisszumot kössön a választásokon előretörő nácikkal, az erről tartott, részükről is kelleetlenül, félszívvel folytatott tárgyalások végképp megfeneklettek a nácik két sarkos követelésén, melyek új választások kiírását és a Heimwehr kormányból való kiebrudalását szabták feltételül.¹³

Bár választási sikerének fényében sűtkérezve az NSDAP semmiféle koalícióra nem kívánt lépni a Heimwehrrel, a mozgalom nagynémet beállítottságú stájer szárnyával továbbra is titkos kapcsolatban állt.¹⁴ *„Ily módon titkos megbeszélések egész kusza rendszere alakult ki, és a tárgyalások korántsem maradtak abba az osztrák NSDAP 1933. júniusi betiltása után.”*¹⁵ Mussolini kísérlete 1933 nyarán a nemzetiszocialista mozgalom semlegesítésére egy „antimarxista egységfront” megalakításával – melyben a keresztényszocialisták és a Heimwehr mellett a nemzetiszocialisták is helyet kaptak volna – szintén a nácik merev, mindenféle politikai kompromisszumot elutasító magatartása miatt hiúsult meg. Ennek kudarca után a belpolitikai életben az Olaszország által támogatott erőknek immár kétfrontos harcot kellett vívniuk: a szociáldemokrácia mellett, melynek kiiktatása olasz nyomásra elsőrendű és azonnali feladattá lépett elő, immár a nemzetiszocialisták ellen is. Az utóbbiak előretörése és önbizalmuk megnövekedése csak megerősítette a keresztényszocialista politikusok félelmeit a parlamenti választások kiírásával kapcsolatban. Így a kormány 1933 májusában döntést hozott minden további tartományi és községtanács-választás megtiltásáról. A nemzetiszocialista áradatot azonban ilyen eszközökkel nem lehetett megállítani: politikai követeléseik elutasítására a nácik a terror eszközeivel válaszoltak. A terror- és szabotázsakciók hulláma nyilvános intézmények és zsidó tulajdonú üzletek, boltok, vállalkozások ellen irányult. A kormány válaszul felvonulási és egyenruha-tiltalmat rendelt el az ellenzéki csoportosulásokra vonatkozóan, és Hitler legfőbb jogi tanácsadóját, az éppen akkor Ausztriába látogató Dr. Hans Frankot kiutasította az országból. A bajor igazságügy-miniszter és birodalmi igazságügyi biztos Frank ugyanis közvetlenül látogatása előtt, március 18-án a müncheni rádió egyik műsorában nyilvánosan provokálta az osztrák kormányzatot, s az osztrák nemzetiszocialista szervezeteknél tett májusi látogatása során is hasonló hangnemben nyilatkozott.¹⁶ (Hírheft rádiószózatában Frank figyelmeztetést intézett az osztrák kormányzathoz: intézkedéseivel ne kényszerítse arra a német nemzetiszocialistákat, hogy nekik kelljen garantálniuk az osztrák „néptársak” biztonságát.)¹⁷

A fenti intézkedések következtében a Dollfuss-kormány egyre inkább nem csupán az osztrák nemzetiszocialistákkal került nyílt összeütközésbe, hanem egy lényegesen hatalmasabb ellenféllel, az őket alig titkoltan támogató Hitler-kormányzattal is. A rendeletekre a hitleri Németország azonnali válaszként 1933. május 27-én elrendelte az „1000 márkás határzárlatot”, amely a külpolitikai nyomásgyakorlás első lépése volt. A nácik kiadták a jelszót: „Amíg Dollfuss kezében a hata-

lom, addig egyetlen német sem jön Ausztriába.” A Németországból érkező látogatók számát csakugyan sikerült gyakorlatilag nullára redukálni, hiszen e rendelkezés értelmében minden német állampolgárnak, aki Ausztriába szándékozott beutazni, 1000 márkát kellett kifizetnie. „*A Birodalmi Kormány a következő törvényt hozta: § 1. Minden utazásért, amelyet egy belföldi lakhellyel vagy állandó tartózkodási hellyel bíró birodalmi állampolgár az Osztrák Köztársaságba, vagy annak területén áthaladva tesz, 1000 birodalmi márkát köteles kifizetni. Az összeget az utazás megkezdése előtt az illetékes vizumhatóságnál kell befizetni. § 2. Az a birodalmi állampolgár, aki e törvény által előírtakat megszegve (...) utazik be az Osztrák Köztársaság területére, 5000 birodalmi márkánál nem kevesebb pénzbüntetéssel vagy szabadságvesztéssel sújtandó...*”¹⁸

Az „1000 márkás határzár” komoly érvágást jelentett az osztrák idegenforgalom számára. Elég csupán annyit megemlíteni, hogy 1932-ben az Ausztriába érkező külföldi turisták 40%-a Németországból jött. Ausztria válaszul megszigorította a Németországba történő határátlépést, hogy a nemzetiszocialisták addig gyakorlatilag akadálytalan mozgását jobban ellenőrizhessék. Emellett a kormány kárpótlást folyósított az idegenforgalomból élőknek. További német provokációként Theodor Habicht Landesgeschäftsführert a bécsi német nagykövetség sajtóattaséjává nevezték ki, ami ellen az osztrák kormány hiába tiltakozott.¹⁹ Németország ausztriai nagykövetsége egyébként már akkor is bizonyítottan a német és az osztrák náci közötti titkos összekötő csatornaként működött és a felforgató tevékenység központja volt.²⁰

Az osztrák kormány a nagyrészt Németország által finanszírozott gátlástalan náci propaganda elleni védekezésül június 9-én a náci sajtótermékek és propagandaanyagok ellen irányuló rendeletet bocsátott ki. Ez többek között a Münchenben nyomtatott „*Völkischer Beobachter*” betiltását is jelentette, amely Ausztriában a nemzetiszocialista befolyás legfőbb sajtóterméke volt. A tilalom azonban a nyilvános német sajtóban az Ausztria elleni rágalomhadjárat oly mértékű megerősödését és hangnemének olyan eldurvulását vonta maga után, amely még Olaszországban is komoly visszatetszést szült.²¹ Az osztrák állam ellen irányuló tevékenysége miatt Habichtot végül is június 12-én letartóztatták és kiutasították az országból, ami természetesen további diplomáciai konfliktusokhoz vezetett.²² Habicht július 5-én már a müncheni rádióban indított kampányt az osztrák kormány ellen „*Az igazság Ausztriáról*” című előadás-sorozatával.²³ Az osztrák NSDAP (Hitlerbewegung) szintén Münchenből, a Reichsadler Hotelben berendezett főhadiszállásról szervezte és koordinálta a Dollfuss-kormányzat elleni harcát.²⁴

Az utolsó lépés a náci elleni harcban az NSDAP betiltása volt. Erre a Dollfuss-kormányznak az ürügyet a megszakítás nélküli merényletek adták. 1933. július 19-én a náciak a kremisi keresztény-német tornaegylet ellen követtek el kézi-gránátos merényletet. A támadás során egy ember életét veszítette, további 17 súlyosan megsérült. A kormány végérvényesen rendezni kívánta a problémát, és betiltotta a pártot: „*§ 1. A kormány ezennel betiltja a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (Hitler-mozgalom) mindennemű ausztriai tevékenységét, különös tekintettel bármiféle pártszervezetek létrehozására. A fennálló roham- és védosztagokat (SA- és SS-alakulatok, hazafias védszövetség) fel kell oszlatni. Bármilyen pártjelvény viselése tilos.*”²⁵

Ez a szükségrendelet természetesen nem vethetett véget teljesen a merényleteknek, sőt ha lehet, még inkább elmérgesítette a konfliktust. A propagandaháborúban a provokatív rádióadások mellé más módszerek is társultak: német repülőgépek rendszeresen szórtak nemzetiszocialista röplapokat és más uszító tartalmú propa-

gandaanyagokat osztrák felségterület felett. Ebben a helyzetben Dollfuss kényszerítve érezte magát arra, hogy a nyugati hatalmakhoz forduljon segítségért, amelyek tiltakoztak is Berlinben az osztrák állam belügyeibe való beavatkozás ellen.²⁶ A berepülések ezután megszűntek ugyan, de a rádióadások továbbra is folytatódtak. Németországban különböző, az osztrák határ mentén kiépített táborokban német kiképzők parancsnoksága alatt és német anyagi támogatással megalakult az „Osztrák Légio”, melyet munkanélküli osztrák nemzetiszocialista szökevényekből és az osztrák hadseregből kilépett, illetve nemzetiszocialista szimpátiájuk miatt elbocsátott katonákból és tisztekből toboroztak. A központi tábor az Augsburg melletti Lechfeldben rendezték be.²⁷ A kiválóan felfegyverzett paramilitáris alakulat létszáma 1933 júliusára elérte az 1800 főt, de az idő múlásával a tagok száma egyre nőtt, így 1934-re már jelentős katonai erőt képviselt. Az osztrák kormány és a hatóságok a légió létezését állandó fenyegetésként és az Ausztria belügyeibe való német beavatkozás bizonyítékeként fogták fel.²⁸

1933. augusztus 20-án a belpolitikai helyzet gyors romlása miatt aggódo Dollfuss találkozót kért Mussolinitól. A Riccionében lefolytatott tárgyalásokon a Duce a kancellárt három fontos lépés megtételére szorította rá, melyek olasz elképzelések szerint az osztrák belpolitika konkrét átformálását, ezzel egy új kül- és belpolitikai vonalvezetés kezdetét jelentették volna: alkotmányreformra, az új rendszer hatalmi bázisának szánt „Hazafias Front” (Vaterländische Front) kiépítésére és a baloldal elleni keményebb fellépésre.²⁹ Dollfuss elsőként a Hazafias Frontot alakította meg 1933. szeptember 11-én: ez tulajdonképpen egy osztrák nemzettudatra épülő, felülről létrehozott, fasiszta arculatú tömegmozgalom volt, melyet minden kormányhoz hű erőt tömörítő, pártok felett álló szervezetnek szántak. A kancellár ekkor hirdette meg a Riccione szellemében fogant új kormányprogramot is, amely egy tekintélyelvi vezetés alatt működő, szociális, keresztény német Ausztria létrehozását célozta meg.³⁰

Bár a nemzetiszocialista terrortevékenység megfékezésének céljából a kormány 1933. november 10-én újra bevezette a halálbüntetést, 1934. január 1-jétől robbantásos merényletek újabb sorozata kezdődött az Első Köztársaság összes tartományában: csak abban a hónapban 140 bombamerényletet követtek el a mindenre elszánt náciak.³¹ Emiatt 1934. július 12-től kezdve a halálbüntetést kiterjesztették bármilyen robbanóanyag birtoklására és terjesztésére is³² – mindhiába. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az esetek többségében az elfogott merénylőkkel szemben nem érvényesítették betű szerint a törvényi előírásokat. A kancellár a megszorító intézkedések dacára is lehetségesnek tartotta, hogy a nemzeti tábort beépítse egy önálló osztrák állam keretei közé. Ennek érdekében 1933 késő őszen tárgyalásokat kezdeményezett, melyek a belpolitikai rendezés mellett a Németországgal való megbékélést is célozták. Dollfuss már csak amiatt is kereste a megegyezést, „mert időközben az a veszély fenyegette, hogy a Heimwehr túszává válik, és amiatt is, mert a balra nyitás lehetőségét, amelytől egyébként személy szerint amúgy is idegenkedett, a Riccionében kijelölt irányvonalak nem engedték meg”.³³ A kancellár számára a Németországgal és az osztrák nemzetiszocialistákkal történő kibékülés legfőbb feltételei az önálló osztrák állam elismerése és a belügyekbe való német beavatkozás felfüggesztése voltak.

1933. október 31-én személyes megbízottjaként Kurt Schuschnigg oktatásügyi minisztert küldte Berlinbe, de ő sem tudott eredményt elérni a Rudolf Hess-szel folytatott megbeszélésein. Azok a belpolitikai megbékélést célzó tárgyalások is eredménytelenül zárultak, melyeket 1933 novemberében és decemberében közvetítők útján (két korábbi nagynémet képviselő, Franz Langoth és Hermann Foppa se-

gítségével) bonyolítottak le: Habicht nem akceptálhatta a kancellár követeléseit anélkül, hogy azzal négyesítette volna döntően a náciok ausztriai helyzetét, de a kancellár sem fogadhatta el a náciok teljes körű egyenjogúsítását a belpolitikai életben. Ami a belpolitikai rendezést illette, csak egyetlen kérdésben képviseltek megegyező álláspontot: „*a marxizmus elleni legkönnyörtelenebb harc*” megnyitására. Dollfuss még szinte a július 25-ét megelőző legutolsó percekben is kétségbeesett lépéseket tett, hogy Hitlerrel és Habichttal közvetlenül tárgyalhasson a helyzet tisztázásáról, de sikertelenül, hiszen a náciok nem is kívánták őszintén a megegyezést. Ezt bizonyítja a szüntelen terrorrevékenység: október 3-án például a kancellár ellen követtek el sikertelen merényletet, melyben a német nemzetiszocialista sajtó „bűnös marxista elemek” összeesküvését vélte felfedezni.³⁴ November 7-én pedig Németországban zászlót bontott a „Birodalmi Német-Osztrákok Harci Köre”: „*Az ausztriai német nép legnagyobb szükségének ezen órájában harcra szólítjuk fel a németországi osztrákokat. Amikor hatmillió ausztriai testvérünknek muszáj hallgatniuk, nekik az egész német nép és a világ előtt fel kell emelniük hangjukat és a nevükben meg kell vádolniuk az erőszak uralmát, mely hallgatást parancsol rájuk és meggátolja németységük felvállalását. E mozgalomnak, a »Birodalmi Német-Osztrákok Harci Körének« feladata, célja és szándéka minden birodalmi német-osztrák összegyűjtése e harc megvívására.*”³⁵

1934 februárjában erős olasz nyomásra sor került a riccionei terv másik pontjának végrehajtására, a szociáldemokrácia elleni fellépésre. Az eseményeket Fulvio Suvich olasz államtitkár januári látogatása lendítette mozgásba, aki alig burkolt fenyegetéssel bírta rá a tétovázó Dollfussot a baloldallal való leszámolásra. Az ürügyet az szolgáltatta, hogy a Schutzbund fegyvereit több helyen továbbra is rejtegették az SDAPÖ székházaiban, sőt a náci fenyegetés hatására Csehszlovákiából megpróbáltak újabb könnyűfegyvereket beszerezni. A harcok február 12-én Linzben, az ottani szociáldemokrata székház elleni támadással robbantak ki, de válaszul a kormányerők és a Heimwehr sorozatos provokációira gyorsan átterjedtek Bécsre és más ipari központokra is. A szervezetlen ellenállást gyorsan felőrölték, s február 15-re a polgárháború véget ért. Dollfuss és Mussolini azt hitték, hogy ezzel kifogták a szelet a náciok vitorlájából. Ez teljesen téves elképzelésnek bizonyult: a szociáldemokrácia leverése csak az ország ellenálló képességét gyengítette. Az új alkotmányt, melyet a keresztényszocialista jogász és egykori kancellár, Otto Ender dolgozott ki, május elsején kormányrendelet útján tették közzé. Ennek alapján Ausztria keresztényhivatásrendi alapon szervezett szövetségi állammá vált. A rendi állam hívei túlnyomórészt a Keresztényszocialista Párt tagjai közül kerültek ki, de a rendi eszméket 1938. március 13-ig csak rendkívül kis mértékben sikerült átültetni a politikai gyakorlatba.

Közvetlenül a munkásság felett aratott „győzelem” után Dollfuss 1934 márciusában aláírta az ún. római jegyzőkönyveket. A szerződés egyrészt a Németországgal szembeni olasz fellépés, másrészt az olasz-osztrák közeledés csúcspontját jelentette.³⁶ Június 14-én Velencében találkozott egymással Hitler és Mussolini az osztrák kérdés tisztázására. A Führer által tárgyalási alapnak tekintett ötponos program elismerte az Anschluss időszerűtlenségét, követelte viszont a kancellár leváltását, új választások kiírását, nemzetiszocialista részvételt a kormányban a választási eredmények arányában és német-olasz megegyezést valamennyi Ausztriát érintő kérdésben. Mussolini nem fogadta el Hitler javaslatait. A programról alkotott véleményét Ulrich von Hassell római német követvel folytatott beszélgetésében fejtette ki: „*Egyetlen kormány sem adna szabad utat egy öt minden eszközzel támadó mozgalomnak; és itt végül is erről volt szó.*”³⁷ A zátonyra futott tárgyalások logikus követ-

kezménye volt a július 25-i nemzetiszocialista felkelés, amelyet az első nyílt Anschluss-kísérletnek tekinthetünk.

Az NSDAP illegális tevékenysége a szociáldemokrata munkásság február 12-i brutális leverése után – melyet a náci „lábhoz tett fegyverrel” néztek végig – új lendületet kapott: bombamerényleteik célpontjai nyilvános intézmények, vasúti csomópontok és villamos erőművek lettek. Ebben az időszakban egyébként már folytak a későbbi fegyveres nemzetiszocialista felkelés előkészületei. A fegyveres hatalomátvétel gondolata már jóval korábban megjelent, az 1932-es évig követhető vissza, amikor az osztrák kormány az alkotmányban lefektetett előírások dacára sem írt ki új választásokat. További puccstervek keletkeztek röviddel az osztrák NSDAP betiltását követően, és ezzel a veszéllyel Mussolini tökéletesen tisztában volt. A puccskísérletet széles körű propaganda-hadjárat előzte meg, amely a kormány mellett elsősorban a zsidókat vette célba: *„Egyetlen becsületes ember sem lehet manapság biztos szabadságában Dollfuss Ausztriájában, mert az országban a zsidók kormányoznak. Régebben az őshonos nép gettóba zárta a hébereket. Manapság a népet zárják koncentrációs táborokba az Ausztriában mindenható zsidók.”*³⁸

A sokféle változatban feltűnő, előkészített propagandaanyag megerősítette a német segítség gyanúját. Magát a puccsot is hivatalos német szervek tudtával hajtották végre, bár Hitler csak közvetett módon adta beleegyezését. Ezzel Habicht szabad kezet kapott. A puccsistákat nemcsak belföldi, Németországból és Magyarországból érkezett készletekből fegyverezték fel, hanem a legyőzött Köztársasági Vérszövettség lefoglalt fegyvereiből is. A puccsisták kancellárjelöltje Anton Rintelen római követ, a stájerországi Heimwehr vezetője volt. Az akció befejeztével új választások kiírását kellett volna elrendelnie, majd nemzetiszocialista többségű kormányt alakítania, és népszavazás útján megvalósítania az Anschlusst.

A puccsot eredetileg július 24-re időzítették, de a megkezdett akciót röviddel később lefűjták, mert a minisztertanács ülését – tagjainak letartóztatása szerepelt a felkelők tervei között – a legutolsó pillanatban egy nappal elhalasztották. Július 25-én azonban már nem volt visszaút: a puccskísérlet 12:53-kor kezdődött körülbelül 150, az osztrák hadsereg és rendőrség egyenruháját viselő SS-tag – a 89. bécsi SS-ezred kötelékéből – rohamával a kancellári hivatal ellen. A puccsra készülők a Siebensterngassén egy tornateremben gyülekeztek. Dollfuss kancellár 11:00-kor nyitotta meg a minisztertanács ülését, melyen Emil Fey – aki akkor a gazdasági tárcát töltötte be – nem volt jelen.

A miniszter és Heimwehr-vezér néhány perccel 12:00 előtt érkezett meg, elnézést kért a késésért, majd félrevonta a kancellárt, és közölte vele a tervezett náci hatalomátvétel hírért. Mint később kiderült, Fey már egy órával korábban értesült a tervezett náci akcióról. Az összeesküvők egyike elárulta a felkelés tervét egy Heimwehr-tagnak, aki tovább adta azt, így az információ további tagok egész láncolatán át eljutott Feyhez. Ahelyett, hogy azonnal értesítette volna a kormányt és riadóztatta volna a biztonsági erőket, a két, neki személyesen alárendelt detektívet a tornateremhez küldte megfigyelésre, majd a parancsnoksága alá tartozó bécsi Heimwehr soraiból toborzott Freiwillige Schutzkorpsot riadóztatta, amely épp a Práterben gyakorlatozott. Csak ezután kereste fel a hírrel Dollfuss, aki eleinte nem is akarta elhinni, amit hallott, mindenesetre feloszlatta az ülést: *„Fey épp most közölt velem valamit, amiről még nem tudom, igaz-e. Talán jobb lesz, ha félbeszakítjuk az ülést, mindenki visszatér a minisztériumába, az urakat pedig később értesíteni fogom, mikor folytatjuk a megbeszélést. Fey, Zehner, Karwinsky jöjjenek velem az irodámba.”*³⁹

Karwinsky 12:10 körül felhívta a bécsi rendőrfőnököt, Dr. Eugen Seydelt, közölte vele Fey meglehetősen homályosan megfogalmazott értesüléseit, majd utasította a Siebensterngasse-i tornaterem megfigyelésére és – minden eshetőségre felkészülve – a kancellári hivatal őrségének megerősítésére. Röviddel ezután a Fey megbízásából a Siebensterngassén tartózkodó nyomozók egyike, Marek, telefonon jelentette, hogy katonák, rendőrök és civilek gyülekeznek a tornateremben, majd ládákat rakodnak fel egy bejárat előtt parkoló teherautóra. Dollfuss a hír hallatán utasította Zehner hadügyi államtitkárt, hogy haladéktalanul induljon el a hadügyminisztériumba és nézzen utána az állítólagos katonáknak – a tábornok így menekült meg a túsul ejtéstől. Ezt követően Karwinsky másodszor is felhívta Seydel rendőrfőnököt, aki vonakodva ismerte be, hogy még semmiféle intézkedést nem tett a kancellári hivatal védelmére, ugyanis bizalmas közlést kapott egy, a kancellár ellen tervezett merényletről, melyet aznap, a déli órákban szándékoztak végrehajtani, amikor Dollfuss szokásos útvonalán a kancellári hivatalból a Stallburggassén át a Michaelerplatzra megy. Véleménye szerint a kancellár mindaddig ne hagyja el az épületet, míg nem tesznek meg minden óvintézkedést a merénylet megghiúsítására. Karwinsky erre megjegyezte, nem érti, miért zárja ki egymást a két akció, hiszen a rendőrkapitányság rendelkezésére álló eszközök bőségesen elegendők mindkét feladat maradéktalan végrehajtásához. Mindenesetre értékes perceket vesztegettek el, és Fey, az egyetlen, aki pontos értesülésekkel szolgálhatott volna, hallgatott. Néhány perccel 12:30 után Fey másik embere telefonon jelentette, hogy Marekot rendőrök vették őrizetbe, és a tornaterembe kísérték. Ezzel világossá vált, hogy a Siebensterngassén valóban puccs van készülóban. 12:35-kor Karwinsky államtitkár immár harmadszor telefonált a bécsi rendőrkapitányságra, de nem érte el azonnal Seydelt, így az államrendőrség vezetőjének adott parancsot, hogy a riadókülönítmény egy osztagát azonnal küldje a Siebensterngasséra a lázadók letartóztatására, egy másikat pedig a kancellári hivatal őrségének megerősítésére. Az osztagnak a riasztást követően 4 perc alatt kellett volna eljutnia állomáshelyéről, a Marokkanerkaszárnyából a Ballhausplatzra, de az út több mint 15 percet vett igénybe. A Siebensterngasse-i tornateremhez küldött csapat is késve érkezett: a puccsisták 8 teherautója már elindult. Karwinsky ekkor közölte a kancellári hivatal biztonsági szolgálatának vezetőjével, Böbel kerületi felügyelővel, hogy számolni kell egy esetleges támadással az épület ellen, és fokozott éberségre, valamint a kapu védelmének megszigorítására utasította.

Mint mindig, ezen a napon is dél előtt tíz perccel zajlott le a hivatal díszőrségének – melynek lőfegyverei a szolgálati szabályzatnak megfelelően nem is voltak megtöltve⁴⁰ – váltása az épület előtt: a váltás pontosan 12:50-kor érkezett meg a Minoritenplatz felől a kancellári hivatal nyitott kapujába. Mielőtt azonban a váltás megtörténhetett volna, a Löwelstraße felől érkező náci teherautói befordultak a kancellári hivatal kapujába. Az ott álló katonák hagyták a járműveket behajtani. Később hihető magyarázatot adtak erre: azt feltételezték, hogy a teherautókon érkező fegyveresek a védelem megerősítésére érkeztek. Az ily módon bejutott és az őrség kezdeti meglepetését kihasználó nemzetiszocialisták gyakorlatilag akadálytalanul fogatosíthatták első intézkedéseiket az épület elfoglalására. Rögtön a bejutást követően lőésre kész fegyverekkel ugráltak le a teherautókról, azonnali megadásra kényszerítették az őrszemélyzetet, miközben azzal vezették félre őket, hogy az akciót a szövetségi elnök rendelte el. A lefegyverzett foglyokat az alsóbb helyiségekben letartóztatott tisztviselőkkel együtt az épület egyik hátsó udvarában gyűjtötték össze. Amikor a puccsisták megérkeztek a kancellári hivatalba, Dollfuss

még mindig első emeleti dolgozószobájában tartózkodott, Fey és Karwinsky biztonságügyi államtitkár társaságában.

Röviddel 12:50 után Karwinsky motorzúgásra lett figyelmes, és az ablakhoz lépett, hogy megnézzze, mi történik odakint. Először ő is azt hitte, hogy a kért rendőrségi erősítés érkezett meg, de csakhamar gyanússá vált a csapatok szokatlanul vegyes összetétele (rendőség és katonaság), és a fegyveresek rendetlen egyenruhaviselése is szemet szűrt neki. Mindebből rögtön arra következtetett, hogy nem reguláris alakulatokról van szó. Éppen fel akarta hívni Dollfuss figyelmét az udvaron folyó eseményekre, amikor a Heimatschutz egyik vezetője, Mayer százados lépett be a szobába, és közölte, hogy fegyveresek nyomultak be az épületbe. A kancellár, Fey és Karwinsky erre kisiettek a dolgozószoba melletti oszlopcsarnokba, hogy annak ablakából kísérik figyelemmel az eseményeket. Mindeközben jól hallatszott az alsóbb helyiségek elfoglalásának zaja, és a felfelé nyomuló nációk keltette lármája. Még mielőtt Dollfuss az oszlopcsarnok ablakához lépett volna, a biztonságáért felelős rendőrnnyomozók egyike, Steinberger is megerősítette a „katonák” behatolásának hírét. A kancellár csodálkozva kérdezett vissza: „*Úgy, katonák?*”, és tétovázva torpant meg. Abban a pillanatban lépett be az oszlopcsarnokba az egyik ajtónálló, Hedvicek. „*Kancellár úr, gyorsan!*” felkiáltással bal kezével megragadta Dollfuss jobb karját és a dolgozószoba felé vezette. (Karwinsky emlékiratai szerint ő kiáltott rá a kancellárra, majd a harmadik emeletre akarta vinni, hogy a régebbi irodája melletti öltözőhelyiségben bújtassa el, melyet egy álcázott tapétaajtó takart. Hedvicek csak később, a menekülés közben csatlakozott hozzájuk és „vette át” tőle Dollfussot, majd az ellenkező irányba indultak el. Az államtitkár leszakadt tőlük, és röviddel ezután a puccsisták fogságába esett.)

Hedvicek már korábban elmondta Steinbergernek, hogy veszély esetén a kancellárt egy titkos csigalépcsőn át menekítené ki az épületből. Ez a lépcső egy terem mellett található, amelyhez az oszlopcsarnokból Dollfuss dolgozószobáján és az úgynevezett sarokszobán át lehet eljutni. Hedvicek a lehető leggyorsabban ehhez a titkos lépcsőhöz akarta vinni a kancellárt. A kancellári hivatal felső szintjeinek elfoglalása a nemzetiszocialisták több osztagának is feladata volt. A minisztertanács őrizetbe vétele a Holzweber-csoportra hárult, ezért ez a csapat, miután feljutott az első emeletre, a lépcsőházból jobbra ágazó folyosón a minisztertanács ülésterme felé futott, azzal a szándékkal, hogy a kormányt letartóztassa. Otto Planetta, az osztrák hadsereg egykori többszörösen kitüntetett őrmestere egy másik csapatot vezetett az első emeletre. Máig sem tisztázott, milyen feladat végrehajtására kapott utasítást ez az osztag. Valószínűleg a Ballhausplatz felé néző szobákat akarta elfoglalni. Ezért a lépcsőházból egy jobbra elkanyarodó folyosón azonnal a sarokszobához futott. Planetta és az őt követő nációk itt találkoztak a szökni próbáló Dollfusszal és Hedvicekkel. A kancellárt a sarokszobában több lövéssel leterítették.⁴¹

Otto Planetta, aki a lövéseket leadta, július 27-i kihallgatásakor a következő vallomást tette: „*Jobbra futottam a folyosón és egy szoba nyitott ajtajához érkeztem, melynek ablaka pontosan az ajtóval szemben nyílt. Az ablak és az ajtó közötti terület teljesen világos volt, míg a szoba baloldali része homályban maradt. Az ajtón belépve senkit sem láttam a helyiségben. Először az ablaktól jobbra található ajtóhoz futottam, pisztollyal a jobb kezemben és megpróbáltam feltépni. Éreztem, hogy zárva van, de abban a pillanatban hallottam valamit mögülem a szobából, melynek homályosabb részében álltam, ezért lövésre kész fegyverrel gyorsan megfordultam, és egy rendkívül magas termetű férfit láttam felém sietni.*” Csakhamar észrevette azonban, hogy Hedvicek (ő volt a magas férfi) nincs egyedül: „*Bár ezt a férfit tartottam szemmel, észrevettem, hogy még másik két személy is tartózkodik a szobában,*

mégpedig az egyik feltehetően éppen a szobából balra nyíló helyiségbe vezető ajtóban áll (tehát a zárt ajtóval szemben). A harmadik személyt a két másik közrefogta. Tulajdonképpen csak egy árnyékot láttam, mert elsősorban a hozzám legközelebb levő, felém siető magas férfitra koncentráltam. A pisztolyt rájuk szegezve, a magas férfitra figyelve elkiáltottam magam: »Fel a kezekkel!«” Planetta elmondása szerint Hedvicek azonnal megadta magát, de a „harmadik személy”, akiről pillanatokkal később tragikus körülmények között derült ki, hogy nem más, mint maga Dollfuss, rátámadt: „Azt még láttam, hogy a féfi feltartotta a kezét, a következő pillanatban... a harmadik személy, akinek addig csak az árnyékát láttam, megkísérelte megragadni a fegyvert tartó kezemet... A dulakodás közben elsült a pisztolyom... Csak akkor, a lövés után láttam közelebbről, és láttam, ahogy a padlóra zuhant. Nem emlékszem arra, hogy leadtam-e rá még egy lövést, de azt sem állíthatom, hogy ez teljesen kizárt lenne. (...) Amikor ezután a magas férfitra néztem, láttam, hogy már felemelte a kezét, és hogy időközben több emberünk is a szobába érkezett. Csak ekkor fordultam a nekem háttal a padlón fekvő személy felé és csak ekkor ismertem fel benne a kancellárt.”

Planetta lövései a nyakán és a bal vállán találták el a kancellárt. Bár a kancellár a lövések következtében megbénult, sebei nem voltak halálosak, és szakszerű ellátás megmenthette volna, de hiába kért orvost, így végül a vérvesztésébe halt bele 16:15-kor.⁴² A katonai törvényszék később a kancellár meggyilkolásáért ítélte el Planettát, aki mindvégig kitartott amellett, hogy nem tudta, kire lőtt: „Kitartok amellett, hogy a lövés szándékom ellenére, pusztán az izgatottság, illetve a rémület, vagy pedig az addig általam csak árnyékként észlelt személlyel történt dulakodás hatására dördült el. Amikor... a kancellárt láttam magam előtt a padlón feküdni, teljesen megdöbbentem.”⁴³

Az ítélet megindoklásának utólagos vizsgálata azonban kiderítette, hogy a katonai törvényszék bizonyítékai nem voltak elégségesek egy ilyen ítélet meghozatalához, és hogy maguk a bizonyítékok is, amelyeket a hadbíróság megalapozottnak tekintett, hamisak voltak. Dollfuss meggyilkolásának körülményeit még nem tisztázta teljesen a kutatás, egy dolog azonban csaknem teljes bizonyossággal kijelenthető: Planetta nem előre megfontolt szándékkal lőtt a kancellárra: „Ügy tűnik, Dollfuss kancellár meggyilkolása nem szerepelt az előzetes tervek között. Nem sikerült azonban biztonságos helyre menekíteni, így egy fanatikus golyóinak esett áldozatul. Néhány momentum mindenestre amellől szól, hogy a kancellár régi katonaként ellenállt a behatolóknak.”⁴⁴ A teljesség kedvéért azt is meg kell említeni, hogy Hedvicek – bár ő a meghallgatás során meglehetősen befolyásolhatónak bizonyult – vallomása szerint a kancellár semminemű ellenállást nem tanúsított.⁴⁵ Egyértelműen azt sem lehet megállapítani, hogy a sarokszobában történeteket láthatták-e a szomszédos helyiségekben tartózkodók, bár az onnan kihallatszó lövéseket többen is hallották.

Emil Feynek a puccsban játszott szerepe máig tisztázatlan. Karwinsky visszaemlékezéseiben azonban teljesen hihető magyarázattal szolgál, véleménye szerint a bécsi Heimwehr-vezér a helyzetet saját karrierje egyengetésére kívánta felhasználni: „A biztonsági miniszteri tisztségből két héttel korábbi menesztése miatt súlyos betegen és hatalom utáni törekvésében messze visszavetve, most a véletlen folytán egy olyan jelentés birtokába jutott, amelyből értesült a Dollfuss-kormányt fenyegető súlyos veszélyről. Ha sikerült volna ezt a fenyegetést más módon, mint az államhatalom törvényes eszközeivel, melyek felett már amúgy sem rendelkezett, kiküszöbölni, akkor nem férhetett volna kétség ahhoz, hogy ennek fejében visszakerülne korábbi pozíciójába, sőt, talán annál is magasabba.”⁴⁶ Az sem zárható ki, hogy Fey össze-

játszott a lázadókkal, akikkel fogsága idején többször is tárgyalt, és az is tény, hogy a Rintelen-kormányban megkapta volna a belügyminiszteri tárcát.⁴⁷

A kancellári hivatal elleni támadással egy időben a 89. SS-ezred civil ruhás emberei elfoglalták a telefonközpontot és a RAVAG, a bécsi rádió stúdióját is. Ezt követően azt az álhírt kezdték sugározni, miszerint Dollfuss átadta az államügyek intézését Anton Rintelen római követnek, aki a puccsisták kancellárjelöltje volt. Ezt szánták jeladásul az ország egész területére kiterjedő náci felkelés kirobbantására. Egyéb propagandában sem volt hiány:

„A lakossághoz!

*A nép felkelt! Szabadok akarunk lenni! Szabad népszavazást követelünk! Szabad és független Ausztriát akarunk! Ma délután 4 órakor átvettük a hatalmat. A törvényesség a mi oldalunkon áll. Urai vagyunk a helyzetnek, és aki ellenünk fordul, az rögtönítélő bíróság elé kerül. Semmi mást nem követelünk a lakosságtól, csak rendet és nyugalmat, valamint az új államhatalom elismerését. (...) Éljen a szabad német Ausztria!*⁴⁸

A kancellári hivatal épületében körülrzárt nácik kancellárjelöltjüket várták, Rintelen azonban nem jelenhetett meg, hiszen időközben őrizetbe vették az Imperial Hotelben, ahol a fejleményekre várt. Burkoltan öngyilkosságra szólították fel, de Rintelen vigyázott, hogy a nála hagyott revolverrel nehogya halálos sérülést okozzon magának.⁴⁹ Dollfuss halálának időpontjára a rendőrség a puccsisták elkeseredett ellenállásának dacára visszafoglalta a rádió épületét. 17:15-től Odo Neustädter-Stürmer népjóléti miniszter tárgyalt a magát a kancellári hivatalban elbarikádozó 154 felkelővel, akiknek szabad elvonulást ígért a német határig, annak ellenére, hogy időközben már értesült a kancellár tragikus haláláról. 19:15-kor a lázadók kinyitották a kapukat, azonban az ígért szabad elvonulásból nem lett semmi, ehelyett letartóztatták, és a Marokkaner-kaszárnyába szállították őket.

Bár Felső-Ausztria, Stájerország és Karintia egyes részein még napokig folytak kisebb harcok, és Salzburgban is sor került néhány elszánt akcióra, július 30-án az egész országban helyreállt a nyugalom. A puccskísérlet hírére a római jegyzőkönyvek értelmében Olaszország mozgósítást rendelt el a határ menti területeken, de beavatkozásra nem került sor. A nácik által tervezett és remélt népfelkelés nem valósult meg. A puccskísérletben részt vevők ügyének tárgyalására július 26-án katonai törvényszékeket hoztak létre, amelyek a lázadók közül 73-at ítélték halálra. Közülük csupán 13-at végeztek ki, a többiek kegyelmet kaptak. Anton Rintelent felépülése után, 1935 márciusában hazaárulásért életfogytiglani elzárásra ítélték. 1938-ban ugyan szabadlábba helyezték, de a politikában utóbb semmilyen szerepet nem játszott. Emellett körülbelül 4000 nemzetiszocialistát internáltak, sokan közülük Jugoszláviába szöktek. A felkelés harcaiban a kormányerők vesztesége 107 fő, a puccsistáké 140 halott volt, a sebesültek száma 500–600 főre tehető.⁵⁰

Németország számára a felkelés kudarcra súlyos külpolitikai vereséget és komoly presztízvesztést jelentett. A Harmadik Birodalom ekkor még nem volt abban a helyzetben, hogy katonai konfliktusba bocsátkozhatott volna Olaszországgal. Így hát a puccskísérletet a német hírszolgálat Theodor Habicht magánakciójaként állította be: „Az azonnali vizsgálat kiderítette, hogy egyetlen német hivatalos szervnek sincs köze az ausztriai eseményekhez. Mivel a Müncheni Rádió egyik közlése ezzel ellentétben benyomást kelthetett, ezért az Osztrák Nemzetiszocialista Párt felelős országos ügyvezetőjét, Theodor Habichtot tiszttségéből felmentették.”⁵¹

Jegyzetek

1. *Kerekes Lajos*: Az osztrák tragédia. Bp., 1973. 31.
2. *Karl Haas*: Die römische Allianz 1934. In: Erich Fröschl–Helge Zoitl: Der März 1933. Vom Verfassungsbruch zur Diktatur. Wien, 1984. 149. (a továbbiakban: Fröschl–Zoitl 1)
3. Ignaz Seipel, az „irgalom nélküli prelátus”, keresztényszocialista politikus 1922. május 31.–1924. október 20. és 1926. október 20.–1929. május 5. között viselte a kancellári tisztséget. Az ún. polgári blokk keretében marxizmusellenes egységfronttá kovácsolta össze a keresztényszocialistákat, a nagynémeteket és a Landbund elnevezésű parasztpártot. Politikusi pályájának utolsó szakaszában az osztrák állam hivatásrendi átszervezéséért szállt síkra.
4. *Enzo Collotti*: Die Faschisierung des italienischen Staates und die fortschreitende Beeinflussung österreichischer Rechtsgruppen. In: Fröschl–Zoitl 1: 152–153.
5. *Francis L. Carsten*: Zwei oder drei faschistische Bewegungen in Österreich? In: Erich Fröschl–Helge Zoitl: Februar 1934. Ursachen, Fakten, Folgen. Wien, 1984. 182–184. (a továbbiakban: Fröschl–Zoitl 2)
6. *Magyar Országos Levéltár*. A Külügyminisztérium politikai iratai. (a továbbiakban: MOL Küm. pol.) K 63. 1933-20/25-276.
7. *Ormos Mária–Incze Miklós*: Európai fasizmusok 1919–1939. Bp., 1976. 135.
8. *Winfried R. Garscha–Barry McLoughlin*: Wien 1927. Menetekel für die Republik. Berlin, 1987.
9. *Kerekes Lajos*: Az első osztrák köztársaság alkonya. Mussolini, Gömbös és az osztrák Heimwehr. Bp., 1973. 9–13.
10. *Kerekes Lajos*: Az osztrák kleriko-fasizmus problémájához. Történelmi Szemle, 1962/3–4. 549.
11. *Peter Huemer*: Verfassungsbruch 1933/34. In: Fröschl–Zoitl 2: 108.
12. Arbeiter-Zeitung, 1932. április 25. 1–2. Idézi *Ludwig Jedlicka*: Vom alten zum neuen Österreich. Fallstudien zur österreichischen Zeitgeschichte. Wien, 1977. 267.
13. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-1859. Masirevich Szilárd jelentése Berlinből von Papen német kancellárhelyettesével folytatott beszélgetéséről, 1933. június 16.
14. MOL Küm. pol. K 63. 1932-20/7-1175. Bessenyei jelentése Bécsből Alfred Frauenfelddel, a nemzetiszocialisták bécsi Gauleiterével folytatott beszélgetéséről, 1932. május 11.
15. *Peter Huemer*: Verfassungsbruch 1933/34. In: Fröschl–Zoitl 1: 112.
16. Akten zur Deutschen Aussenpolitik (a továbbiakban: ADAP) Serie C 1, Nr 234 (419.), 249 (455.).
17. MOL Küm. pol. 1933-20/27-1404. Nelky jelentése a német miniszter látogatásáról, 1933. június 2., ill. jelentései a német–osztrák viszony további romlásáról, 1933. június 1. és 3.
18. *Manfred Jochum*: Die Erste Republik in Dokumenten und Bildern. Wien, 1983. 149.
19. ADAP Serie C 1, Nr. 267 (491.)
20. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/27-2536. Arno Bobrik jelentése Berlinből, 1933. augusztus 25.
21. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-1887. Velics László müncheni főkonzul jelentése a német–osztrák viszonyról, 1933. június 17.; 1933-20/27-2013. Hory jelentése Rómából, 1933. július 1.
22. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/27-1673. Nelky jelentése az osztrák–német viszony további romlásáról. Bécs, 1933. június 6.; 1933-20/25-1869. Nelky jelentése Bécsből, 1933. június 17.; ADAP Serie C 1, Nr. 298 (542.), 305 (550.), 306 (551.), 310 (555.), 313 (562.).
23. *Kerekes Lajos*: Ausztria története. Bp., 1966. 92. Lásd még: MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-2082. Nelky jelentése Bécsből, 1933. július 7.
24. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25 2207. Velics jelentése a német–osztrák viszonyról. München, 1933. július 15.
25. Idézi: *Ludwig Reichhold*: Kampf um Österreich. Die Vaterländische Front und ihr Widerstand gegen den Anschluss 1933–1938. Wien, 1984. 102.
26. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-2436. A magyar követség idősebb ügyvivőjének, Király-Lukács Györgynek jelentése az angol–francia démarche-ról. Róma, 1933. augusztus 10.; K 63. 1933-20/25-2462. Ambró Ferenc párizsi ügyvivő jelentése a francia démarche-ról Berlinben, 1933. augusztus 16.; ADAP Serie C 1, Nr. 390 (710.), 391 (711.), 392 (712.).
27. ADAP Serie C 1, Nr. 407 (754.), 412 (762.), 427 (787.); MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-2207. Velics jelentése. München, 1933. július 15.
28. *Kerekes Lajos*: Az osztrák tragédia. 40.
29. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/27-2531. Az olasz államtitkár, Fulvio Suvich a riccionei megbeszélésekről. Király-Lukács jelentése Rómából, 1933. aug. 20.; ADAP Serie C 1, Nr. 408 (757.).
30. *Kerekes Lajos*: Ausztria hatvan éve. 170.; MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/27 Nelky jelentése a belpolitikai helyzetről. 1933. szeptember 15.
31. MOL Küm. pol. K 63. 1934-20/1-134. Nelky jelentése a belpolitikai helyzetről. Bécs, 1934. jan. 13.
32. MOL Küm. pol. K 63. 1934-20/1-2449. Bessenyei jelentése 1934. július 20-án.
33. *Walter Goldinger–Dieter A. Binder*: Geschichte der Republik Österreich. Wien, 1995. 211.
34. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-5811. Masirevich Szilárd jelentése. Berlin, 1933. október 6.

35. MOL Küm. pol. K 63. 1933-20/25-5895. Masirevich jelentése a „Kampfring” megalakulásáról. Berlin, 1933. november 17. Melléklet: A „Kampfring” felhívása. (Völkischer Beobachter, 1933. november 8.)
36. *Ludwig Reichhold*: Der Kampf um Österreich. 136.
37. *Karl Stuhlpfarrer*: Zur außenpolitischen Lage Österreichs 1934. In: Fröschl-Zoitl 2: 457.
38. *Manfred Jochum*: Die Erste Republik in Dokumenten und Bildern. 186.
39. Carl Karwinsky visszaemlékezései. In: *Eva Dollfuss*: Mein Vater. Hitlers erstes Opfer. Wien, 1994. 325. ill. In: Die Erhebung der österreichischen Nationalsozialisten im Juli 1934. Wien, 1984. 258–269.
40. *Eva Dollfuss*: Mein Vater... 329.
41. Die Erhebung... 1934. 89.
42. *Kerekes Lajos*: Az osztrák tragédia. 87., ill. Putsch in Österreich. Amtlicher Bericht. In: *Carlo Schmid-Pleücha*: Zeitgeschichte aus erster Hand. 158.
43. Planetta vallomása. In: Die Erhebung... 90–91.
44. *Walter Goldinger–Dieter A. Binder*: Geschichte der Republik Österreich 1918–1938. 236.
45. Hedvicek vallomása. In: Die Erhebung... 95–96.
46. *Eva Dollfuss*: Mein Vater... 326.
47. *Kerekes Lajos*: Az osztrák tragédia. 89.
48. Nemzetiszocialista felkelők plakátja Wolfsbergből (Kärnten), 1934. július 26. In: Anschluß 1938. Eine Dokumentation. Wien 1988. 109–110.
49. *Gömöri Endre*: Rekviem Ausztriáért. IPM, 1988/3. 74.
50. ADAP Serie C 3, Nr. 119 (238.); MOL Küm. pol. K 63. 1934-20/1-2614., 2761. Bessenyei jelentései Bécsből, 1934. augusztus 2. és 17.
51. *Manfred Jochum*: Die Erste Republik in Dokumenten und Bildern. 193.